

РОЛЬ І МІСЦЕ НАЦІОНАЛЬНИХ МАС-МЕДІА В ПРОТИДІІ ПРОЯВАМ МІЖНАРОДНОГО ТЕРОРИЗМУ

А. Ю. Трофимов

В статье анализируются основные моменты деятельности национальных средств массовой информации до, во время и после совершения террористических актов.

Ключевые слова: СМИ, международный терроризм, манипуляция общественным сознанием, формирование общественного мнения, профессионализм журналиста, экстремальная журналистика

У статті аналізуються основні моменти діяльності національних засобів масової інформації перед, під час та після здійснення терористичних актів.

Ключові слова: ЗМІ, міжнародний тероризм, маніпулювання суспільною свідомістю, формування суспільної думки, професіоналізм журналіста, екстремальна журналістика

The article analyses main moments of action of national tasks of public information before, in time and after making of terrorists acts.

Key words: mass media, international terrorism, public opinion

Сучасна українська журналістика, яка покликана діяти на принципах гуманізму, об'єктивності і вірогідності, функціонує сьогодні в суспільстві, що переживає перехідний період становлення і розвитку демократії. Цей період принципово не відрізняється від аналогічних періодів в історії закордонних країн, які сьогодні знаходяться на етапі розвитку демократії, однак перехід від партійно-тоталітарної форми політичного пристрою до демократичного передбачає формування і зміцнення демократичних традицій у всіх сферах громадського життя держави.

Українське суспільство, яке стало на шлях демократичного розвитку всього 13 років тому, відчуває гостру потребу в таких засобах масової інформації, які б діяли винятково на демократичних принципах, не допускаючи маніпуляції суспільною свідомістю. Чинне законодавство України, що регламентує діяльність вітчизняних ЗМІ, Кодекси етики і Хартії прав журналіста, що вже одержали загальне визнання, побудовані на принципах демократії. Однак останнім часом все більшу увагу журналістів привертають не стільки загальні питання розвитку українського суспільства, місце і роль мас-медіа в цих процесах, скільки **проблема** розробки базових принципів висвітлення найбільш злободенних проблем сьогодення. До таких проблем, безумовно, відносяться проблеми висвітлення в національних мас-медіа антигромадської діяльності терористичних угруповань, а також дій урядових антитерористичних формувань, що ведуть боротьбу із терористами.

Головна **ціль** для дослідника цього безумовно важкого питання пов'язана, перш за все, з визначенням самого терміну „тероризм” або „терористичний акт”, а також з розробкою алгоритму дій журналіста в умовах екстремальної ситуації. Поняття «тероризм», незважаючи на практично щоденне згадування в засобах масової інформації самих різних країн світу, не має точної чи хоча б загальноприйнятої дефініції. У «Трактаті по міжнародному карному праву», що вийшов в США за редакцією М.Басіоні і В.Нанді, вказується на низку об'єктивних труднощів для вироблення загальноприйнятого юридичного визначення тероризму, що зв'язано з тим фактом, що це слово може означати терор і варварство, лякання, а також серію різних актів насильства.

Американські автори В.Маллісон і С.Маллісон вважають, що «терор» і «тероризм» не є поняттями, що ідентифікуються з чітко визначеними фактичними подіями. Більш того, у світовій правовій доктрині знайдеться мало термінів, що мають настільки широке значення. Отже, терор і тероризм не відносяться до однозначної концепції чи факту права [1].

Сьогодні, після терористичної акції, що ввійшла в історію, у США 11 вересня 2001 року, масового захоплення заручників у Москві, вибухах посольств і місій ООН, дикого безглузкого знищення кількох дітей-заручників у Беслані, в суспільстві будуть багато і довго говорити про неприпустимість і злочинну суть “тероризму”, його несумісність з нормами цивілізованого світу. Головною метою терору є вплив на суспільну думку, її деморалізація або зміна пануючих настроїв. Тому терор має сенс у тих суспільствах, де існує велике значення публічного вираження “суспільної думки”. Крім того, повинна існувати і можливість оперативного впливу на суспільну свідомість (що стало можливим з появою друкованих ЗМІ, а згодом – розвинутої мережі аудіовізуальних і електронних ЗМІ). Очевидно, що саме із зазначеною обставиною зв'язаний, з середини XIX століття, ріст популярності терору як засобу політичної боротьби, особливо в Європі.

Тероризм як соціальне явище кінця ХХ – початку ХХІ вв. має ряд факторів, усвідомлення яких може істотно сприяти боротьбі з тероризмом. По-перше, тероризм може бути однією з форм державної політики. Не секрет, що і таліби, і Бен Ладен у свій час були мобілізовані і фактично вигодувані урядом США як інструмент боротьби з Радянським Союзом.

По-друге, надзвичайно важливий правовий фактор боротьби з тероризмом. Якщо в сучасному світі суспільні відносини переважно регулюються інститутами права, то і боротьба з тероризмом означає зміцнення правопорядка в цілому.

І, по-третє, моральний фактор боротьби з тероризмом, адже поряд із правом, найважливішим інститутом регулювання життєдіяльності людей, є мораль. У даному зв'язку надзвичайно важливою є роль національних засобів масової інформації, мас-медіа, що здатні розв'язати моральний терор проти власного народу. Люди, особливо молодь, не тільки щодня спостерігають телевізійні шоу з показом жахів, смертей, блуду, самих витончених форм насильства, але і самі багато в чому починають діяти під тиском стереотипів, що їм нав'язуються, у своєму поведженні.

Як сумний наслідок негативного PR – а тероризм і його сумні наслідки, мабуть, одні із самих «рекламованих» у ЗМІ – стала поява у свідомості населення переконання, що теракт – дуже діюча форма впливу на владу, що з його допомогою можна набагато легше домогтися поставлених цілей, ніж намагатися досягти їх законним шляхом. Кількість подібних випадків дозволяє говорити про тенденцію, що зароджується, – своєрідний «тероризм на побутовому ґрунті» [2].

Справжні причини появи терористів і здійснення терактів дотепер невідомі. Через це боротьба з тероризмом перетворюється в бій з тінню і може вестися нескінченно довго, оскільки тероризм може знову і знову виникати в будь-якому суспільстві, у будь-якій державі.

На думку Джона Хоргана і Макса Тейлора, авторів відомих праць «Майбутнє тероризму» і «Психологія тероризму», більш-менш вивчені релігійні, політичні, соціальні й економічні умови, у яких виникали і продовжують виникати терористичні групи. Однак абсолютно невивченими залишаються психологічні передумови, що спонукують людей вступати на шлях тероризму. Не викликає сумніву, що тероризм викликається комплексом факторів. Майбутні терористи вступають на цей шлях під впливом суспільства, родини і засобів масової інформації; але найбільшою мірою на них впливають діючі в даному середовищі ідеї [3].

Журналістику пострадянського простору в останнє десятиліття можна віднести, якщо врахувати ті економічні і соціально-політичні умови, в яких їй доводиться працювати, до екстремальної. В останні роки телевізійні репортажі більше нагадують звіти з фронтів бойових дій, а теле- і радіопередачі регулярно перебиваються екстремними і, як правило, безрадісними матеріалами, сторінки газет лякають жалібними рамками: журналісти, вільно чи мимоволі, перетворилися у вісників нещастя. І не тому що телеглядач хотів би оцінити ступінь погрози своїй безпеці, – ЗМІ просто використовують відомий постулат З. Фрейда про те, що „демонстрація загибелі інших створює в глядачів ілюзію їхнього власного безсмертя”. Тому навіть необразлива передача “Прогноз погоди”, як правило, починається з висвітлення природних катастроф. В цих умовах тероризм – супервидовище, оскільки, на відміну від локальних “кримінальних розбирань”, зусиллями тих же мас-медіа йому наданий статус “міжнародного явища”, отже, від нього не застрахований ніхто.

Для професійного журналіста завжди існує складна дилема: встигнути зафіксувати жахливі, повні трагізму моменти, щоб донести їх до аудиторії «без купюр», чи кинути самому на допомогу? Тривожним дзвоником для працівників мас-медіа є все голосніша думка аудиторії про те, що сучасних журналістів цікавлять лише сенсації і скандали, але не людина і його трагедія як такі; що кореспонденти не вміють (не хочуть?) збирати достовірні факти, найчастіше підмінюючи їх слухами і власними версіями; що в наявності явне зловживання свободою слова, коли репортер, коментатор, оглядач не занадто стурбовані тим, як їхня інформація буде сприйнята аудиторією [4].

Серйозна моральна відповідальність за зріст насильства лежить на засобах масової інформації, що формують світогляд громадян. Як відзначають співробітники правоохоронних органів і спецслужб, представники ЗМІ все найчастіше серйозно ускладнюють їхню діяльність, спрямовану на попередження і припинення акцій тероризму. Оскільки будь-яка терористична акція є сенсацією, то в погоні за нею представники ЗМІ йдуть на все. Жорстко конкуруючи один з одним, вони ставлять під загрозу власні і чужі життя, а при реалізації зібраної інформації нерідко забувають про два важливих для суспільства принципа: „Кому вигідно?” і „Не нашкодь!”.

На жаль, в умовах всеосяжної комерціалізації часто беруть верх не цивільна позиція і професіоналізм, а бажання будь-яким шляхом підвищити тираж свого видання чи розширити телевізійну аудиторію. Нерідко журналісти, описуючи ту чи іншу терористичну акцію, вважають своїм боргом привести якнайбільше подробиць події і її технічних деталей. Небезпека подібної

інформації стає очевидної, якщо глянути на ланцюжок зворотного зв'язку, що може замкнутися і перетворитися на порочне коло: акція – публікація – засвоєння й аналіз інформації терористами – нова акція – нова публікація, і так до нескінченності.

Детальний аналіз поведінки журналістів перед, під час і після трагічних подій останнього часу, зв'язаних із проявами міжнародного тероризму, показує, що рівень професійної майстерності працівників ЗМІ не завжди адекватний ролі і положенню журналістики в суспільстві. Серед помилок, що найбільше часто зустрічаються, можна виділити наступні:

- журналісти занадто квапляться «застовбити тему» і пред'явити суспільству винного, для чого при мінімумі фактів видають гори власних коментарів до усіляких, часом неймовірних, версій, свідомо чи несвідомо прислугуючи «журналістиці вимислу», а не журналістиці факту;

- відсутність чіткого представлення „для кого і в ім'я чого привселюдно виступає журналіст”? Щоб допомогти країні справитися з лихом (впровадити в суспільство, частиною якого є влада, думку про те, що найперша задача сьогодні – порятунок потерпілих; що, якщо це поки не виходить, треба терміново організувати всесвітню допомогу; що важливо заспокоїти рідних і близьких; що суспільство має потребу у фактах, а не політизованих коментарях), чи щоб зайвий раз нагадати усім: „наша країна – корумпований смітник”, „армія – коло ні на що не здатних шахраїв”, „порятунок потопаючих – справа рук самих потопаючих”?

Довіра до журналістів підринається саме в дні іспитів, що випадають на долю нації. Якщо дуже холодно й далеко від чужого болю показувати, писати, розповідати, переводячи людські страждання в політичний аспект, то розраховувати на довіру аудиторії не приходиться;

- образливість тону, твердість, а іноді і жорстокість в оцінках найчастіше диктуються споконвічним негативним підходом. У даному випадку журналісти, вкрай вимогливі до інших, виявляються надзвичайно поблажливими до самих себе. Безумовно, журналістика може саму себе заперечувати – у тому розумінні, що завтра, одержавши більш повні дані, журналісти можуть прийти до протилежних висновків. Але про це в обов'язковому порядку необхідно чесно доповісти аудиторії; крім того, чи не варто утримуватися від крайніх оцінок вже сьогодні?

- професіоналізм у журналістиці припускає й уміння подавати інформацію так, щоб представити якомога більш повну картину світу, події взагалі. Неможна обмежуватися одним негативом, нагнітати пристрасті, доводячи суспільство до істерії [4, с. 5];

- журналіст сам по собі не є стовідсотковим авторитетом для читача, глядача чи слухача. Він – лише посередник між фактом і аудиторією, людина, що професійно акумулює й узагальнює думки фахівців, експертів, безпосередніх учасників подій;

- журналіст не повинний робити за аудиторію остаточний висновок про причини і наслідки того чи іншого соціально значимого явища; його прерогатива – донести до аудиторії таку сукупність об'єктивних і достовірних фактів, щоб усвідомлений висновок кожна людина змогла зробити самостійно.

Фахівці з антитероризму вважають, що самим складним моментом у протидії тероризму є місце і роль ЗМІ під час захоплення заручників. У доповіді спеціальної урядової групи по боротьбі з тероризмом США (очолював Дж.Буш) ще в 1986 р. у розділі "Тероризм і ЗМІ" було сказано: "Тероризм – форма пропаганди, що потребує реклами, щоб бути ефективною. Серед факторів, що сприяють росту інцидентів, слід зазначити успіхи терористів в одержанні широкої реклами і наданні впливу на можливо більш численну аудиторію. Терористи бачать роль засобів масової інформації в поширенні їхніх заяв по усьому світу, як одну з головних форм для досягнення своїх цілей" [5].

У цій же доповіді перераховані практичні дії ЗМІ, що можуть викликати проблеми в кризові моменти:

- інтенсивне висвітлення подій, що може обмежити чи позбавити уряд переваг у виборі дій по припиненню терористичного акту;

- перетворення журналістів в учасників інциденту і переговорів, політичний діалог з терористами чи заручниками, узурпація правової відповідальності уряду;

- повідомлення про плани спеціальних підрозділів, що беруть участь в операції по знешкодженню терористів.

Засоби масової інформації є важливим чинником у конфронтації між терористами і владою. З погляду терористів, висвітлення подій у системі національних засобів масової інформації – важливий критерій успіху терористичного акта чи кампанії. В інцидентах, пов'язаних із захопленням заручників, коли ЗМІ є єдиним незалежним джерелом, з якого терорист може довідатися про послідовність подій, їхнє висвітлення може ускладнити зусилля рятувальників. Влада ж може

використовувати працівників ЗМІ для того, щоб викликати побурення світової суспільної думки діями країни чи групи, що прибігає до терористичних методів.

Концептуальні підходи до визначення ролі ЗМІ при висвітленні терористичних актів різні. У цьому зв'язку є показовим в найближчий час більш детально проаналізувати, що саме хочуть терористи від засобів масової інформації; що від них хоче державна влада і до чого прагнуть самі мас-медіа, висвітлюючи проблеми міжнародного тероризму. Тільки тоді національні мас-медіа будуть спроможні активно протидіяти тероризму, дійсно захищати демократію й суспільство.

Література:

1. Антонян Ю. Тероризм. Криминологія і кримінально-правове дослідження. – М., 1998. – С.9.
2. Кудрявцева С. Тероризм пустив корені в побутовий ґрунт // Кримський час. – 2003. – №86 (1687). – С.6.
3. Тероризм вічний, тому що вічно людські слабості // Кримський час. – 2002. – №92 (1448). – С.2.
4. Кожухів В. Російська преса в екстремальних умовах // Журналістика в 2000 році: реалії і прогнози розвитку. Тези науково-практичної конференції. – М.: МГУ, 2001. – С.3.
5. Латипов Р. Про створення механізму розслідування актів міжнародного тероризму. // Радянська держава і право. – 1990. – №9. – С.131-132.

Поступила 08.09.2004 г.